

AKLIN YAŞAMI
KISA DENEMELER

GEORGE SANTAYANA

ÇEVİREN
ÖYA ÖZAĞAÇ

GEORGE SANTAYANA

1863'te Madrid'de doğdu. Dokuz yaşındayken ailesi ile birlikte ABD'ye göç etti. Harvard Koleji'nde William James ve Josiah Royce gibi filozofların öğrencisi oldu. 1889-1912 yılları arasında Harvard Üniversitesi'nde felsefe bölümünde çalıştı. Conrad Aiken, W. E. B. Du Bois, T. S. Eliot, Robert Frost, Horace Kallen, Walter Lippmann gibi birçok entelektüelin hocalığını yaptı. 1920'den sonra kışlarını Roma'da geçirmeye başladı. Avrupa'da geçirdiği kırk senelik dönemde on dokuz kitap yazdı. 1935'te yazdığı *The Last Puritan* adlı romanı çok satanlar listesine girdi. 1952'de öldü.

Başlıca eserleri: *The Sense of Beauty: Being the Outline of Aesthetic Theory* (1896); *Egotism in German Philosophy* (1915); *Soliloquies in England and Later Soliloquies* (1922); *Scepticism and Animal Faith: Introduction to a System of Philosophy* (1923); *The Realms of Being* (1927-1940).

OYA (TUĞCU) ÖZAĞAÇ

1971 yılında Ankara'da doğdu. Orta Doğu Teknik Üniversitesi İngilizce Öğretmenliği bölümünü bitirdikten sonra yüksek lisansını Orta Doğu Teknik Üniversitesi Bilişsel Bilimler alanında yaptı. Görev aldığı Bilkent Üniversitesi Uygulamalı Yabancı Diller Yüksek Okulu'nda, okulunun ilk dergisinin editörlüğünü yaptı. Rusya ve Kazakistan'da bir süre yaşadı. Bilkent ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nden sonra 2003 senesinde işe girdiği Boğaziçi Üniversitesi'nde hâlen öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır. Çeviri ve editörlük yapmaktadır.

İÇİNDEKİLER

DERLEYENİN NOTU	13
BİRİNCİ BÖLÜM	
İNSAN DOĞASI ÜZERİNE	15
1. AHLAKIN KÖKENİ	15
2. İDEALLER	17
3. AKLI BAŞINDA İNSANLARIN BASTIRILMIŞ ÇILGINLIKLARI	18
4. AKLIN DOĞUŞU	20
5. AKLIN YARATTIĞI FARK	23
6. BEDEN VE ZİHİN	25
7. BENLİK	30
8. ÖZBİLİNÇ, KİBİR VE ŞÖHRET	31
9. YANLIŞ AHLAK PERSPEKTİFLERİ	36
10. ACI	39
11. UZUN SÜREN BİR ÇOCUKLUĞUN FAYDALARI	40
12. BİLGİNİN DÖNÜŞTÜRÜCÜ GÜCÜ	41
13. DOĞANIN BİLGİSİ SEMBOLİKTİR	42
14. BİLİMİN GÖRELİLİĞİ	45
15. MATEMATİK VE AHLAK	47
16. ZİHİN OKUMAK	47
17. İNSANI ANLAMA SANATI	49
18. AHBAPLIK	51
19. AŞK	53
20. ENTELEKTÜEL TUTKU	59
21. İNSANLARIN KATLANMAK ZORUNDA KALDIKLARI ŞEY	61

İKİNCİ BÖLÜM

DİN ÜZERİNE 62

22. DİNİN İMGESEL DOĞASI	62
23. İNANÇLI OLMAK İÇİN ACELE ETMEK	67
24. PATETİK TANRI KAVRAMLARI	68
25. DİN DEĞİŞTİREN KİMSE	70
26. HRİSTİYAN EPİĞİ	71
27. PAGAN ÂDETLERİNİN HRİSTİYANLIĞA SIZMASI	78
28. PROTETANLIK	81
29. DİNDARLIK	85
30. MANEVİYAT	89
31. PSİŞİK GÖRÜNGÜ	90
32. GELECEK YAŞAM	92
33. YAŞAMLA ÇIKARDAN BAĞIMSIZ OLARAK İLGİLENMEK	96
34. İDEAL ÖLÜMSÜZLÜK	98
35. YUNAN DİNİ	104
36. KÖKENSEL HRİSTİYAN İNANIŞI	105
37. ÖLÜM KORKUSU	109
38. SIRADAN YANILMACALAR	111
39. PLATONCU AŞK	113

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SANAT VE ŞİİR 117

40. SANATIN GEREKÇELENDİRİLMESİ	117
41. SANATIN AHLAK EKONOMİSİNDEKİ YERİ	121
42. ESTETİK DUYUMUN SEYREKLİĞİ	124
43. SANAT VE MUTLULUK	126
44. SAF SANAT	127
45. MÜZİK	127
46. EDEBİYATIN ÖZÜ	136
47. ŞİİR VE DÜZYAZI	138
48. KÖKENSEL ŞİİR	141

49. ŞİİRİ OLUŞTURAN ÖGELER	145
50. ŞİİR VE FELSEFE	148
51. YÜCE ŞAİR	152
52. ŞİİRE DUYULAN İHTİYAÇ	154
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
ŞAİRLER VE FİLOZOFLAR	156
53. BÜYÜK İNSANLARIN SAYICA AZ OLUŞU	156
54. ÖZ VE VAROLUŞ	160
55. KÖTÜ NİYETLİ PSİKOLOJİ	162
56. ESSE EST PERCIPI	163
57. KANT	165
58. TRANSANDANTALİZM	171
59. KIRILGAN RASYONALİZM	174
60. ADİL OLMAYAN YARGILAR	176
61. BENLİĞİN ROMANTİK İNKÂRI	178
62. BARBARLAR	179
63. DEMODE AYDIN	181
64. MODERN ŞİİR	184
65. SANATÇILARIN MUTSUZLUĞU	188
66. DANTE	189
67. ROMANTİZM	191
68. FAUST'UN POLİTİKASI	194
69. NIETZSCHE	197
70. İÇSEL DEĞERLER	199
71. DİNSİZLİK	201
72. MERAKLI ÖZGEÇMİŞ YAZARLARINA KARŞI	205
BEŞİNCİ BÖLÜM	
MATERYALİZM VE AHLAK FELSEFESİ	206
73. MATERYALİSTİN DUYGULARI	206
74. NATÜRALİZMİN ÜZÜNTÜSÜ	210

75. YANILSAMADAKİ MUTLULUK	214
76. MATERYALİZMİN GERÇEK YERİ	215
77. SEZGİSEL AHLAKLILIK	217
78. DEĞERLERİN GÖRELİLİĞİ	221
79. AKLIN AHLAKTAKİ OTORİTESİ	223
80. HAZLARIN VE ACILARIN DEĞERİ	228
81. LÜKS DÜŞKÜNÜ OLANLAR VE DÜNYA İŞLERİNE DALMIŞ İNSANLAR	231
82. AHLAKİ SAVAŞ	235
83. DİKTATÖRLÜĞÜN ÇIKIŞ NOKTASI	238
84. SAVAŞ	240
85. VATANPERVERLİK	242
86. ENDÜSTRİYEL İDEALİZM	246
87. ORTAKLAŞACILIK	248
88. HRİSTİYAN AHLAKI	250
89. DOĞAÜSTÜCÜLÜK	253
90. POST-RASYONEL AHLAK KURAMI	256
91. DİSİPLİN GEREKSİNİMİ	258
92. MUTLULUK	259
93. YAŞAMANIN FAYDASI	261
94. TARAFSIZLIK	265
95. MUTLULUĞUN BİR İŞARETİ OLARAK GÜZELLİK	267
96. MATERYALİZMİN AHLAKİ TARAFSIZLIĞI	268
DERLEME ÜZERİNE NOTLAR	271
DİZİN	276

DERLEYENİN NOTU

Bu kitabın çıkış noktası ve amacını kısaca anlatmak isterim. Santayana'nın yazılarıyla tanıştığımndan beri arada bir yazdığı kitapları elime alıp, başka şeylerin yanı sıra filozof olmadığım için anlamadığım, insanlığın büyük meseleleri üzerine eski denemeler tarzında yazılmış, ama zamanın yazarlarının eserlerinde gördüklerimden birçok açıdan daha önemli bulduğum yazıları okuma alışkanlığı edindim. Bir süre sonra, beğendiğim parçaları kopyalayarak genel kollarında –sanat, edebiyat, din ve birçok dehanın eserlerinde kendini gösteren insan zihninin tarihi gibi– zaman içinde artan bir koleksiyon oluşturmuş oldum. Santayana'nın kitaplarının çoğu İngiltere'de yeniden baskıya girmediği ve Atlantik'in bu kıyısında onun eserleriyle ilgilenebilecek kişilere kolayca ulaşamadığı için bu kısa denemelerin yayımlanmaya degeceği fikrine kapıldım. Santayana'ya buna izin verip vermeyeceğini sordum ve inceleyip onay vermesi için koleksiyonumu kendisine gönderdim. Saygıdeğer bir filozofun hayatı boyunca yazdıklarını eleyip bir kısmını 'seçkiler' adı altında toplamanın saygısızlık olduğu düşüncesiyle kaygı içinde yaptım bu işi. Sonra, seçkileri topladığım kitapları tekrar daha dikkatli bir şekilde okuduğumda fark ettim ki yazıların içinde hemen göze batmasa da derinlerde, çok daha önemli ve çok daha faydalı hâle getirilebilecek bir şeyler var. Açıkça anladım ki kopyaladığım bu görüşler ve eleştiriler, sadece kişisel ve duygusal içgörüler değil, kesin bir felsefeye dayanan, insanın üzerindeki yeriyle beraber akılcı bir dünya mefhumu sunan ve dolayısıyla ikisinin çıkarlarını

İKİNCİ BÖLÜM DİN ÜZERİNE

22

DİNİN İMGESEL DOĞASI

Bacon'ın, “Sığ bir felsefe bilgisi insanı tanrıtanımazlığa yöneltir, ama derin bilgi de gelir eninde sonunda dine dayanır.”¹ şiarını tecrübe defalarca doğrulamıştır. Her çağın en kavrayışlı düşünürleri, zamanlarının ve ülkelerinin dininde kabullenebilecekleri, o dine derinlik ve evrensel kullanım kazandırabilmek amacıyla yorumlayabilecekleri ve tanımlayabilecekleri bir şeyler bulmuşlardır. Kilise dogmalarına karşı olanlar ve ateistler bile, bir derinliğe eriştilerse bir süre sonra yeni bir tür ortodoksluğun önde gelenleri hâline gelmişlerdir. İsyân ettikleri şey, aslında kendi doğalarına yabancı bir dindir; tesadüfen ateisttirler ve kısmen onları içten içe rahatsız eden bir kavrama karşı oldukları için tanrıtanımazdılar ancak, ruhlarının derinliklerinde, kendi tarzlarında yorumladıkları bir dinsel inancı fazlasıyla arzularlar. Dolayısıyla en sonunda anlaşılır ki ateizmleri ve sesli protestoları, aslında düşüncelerinin aceleci kısımlarıdır, çünkü onları zavallı dünyanın kaderini reddetmeye teşvik eden şey, onu anlamaya zaman tanımayacak kadar sabırsız olmalarıdır. Hakikaten de, dinin bilimsel açıdan uygunsuzluğunu –ki bunu en kör diğer yarı da görüyordu– ortaya çıkararak böbürlenmiş genç ve zeki insanlar ve çağdışı yaşlı taşlamacıların

¹ Francis Bacon, *Denemeler*, çev. Akşit Göktürk, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1982, s. 135. (Çev.)

kavradığı aydınlanma, çokça rastlandığı gibi, yeterince açık fikirli bile değildir: Motamot alınan dinsel öğretilerle uyumsuz olan mahut gerçeklere dikkati çeker, ancak bu öğretilerin çıkış noktası olan düşünce yapılarını, özgün anlamlarını ve gerçek işlevlerini araştırmaz. Bu tür çalışmalar, kuşkucu insanları ölümlü varoluşun gizemi ve dokunaklı özelliği ile yüz yüze getirir. Kendilerini dinin neden bu kadar derinden etkileyici ve bir anlamda son derece adil olduğunu anlamaya zorlar. Bir etkinin insani ve ihtiyaç duyulan bir özelliği olması gerekir ki erdemin en genel yaptırımı, sanat ve felsefenin ana sebebi ve belki de en iyi insani mutlulukların kaynağı olabilsin. Hooker'ın² dediği gibi, “huysuz bir din gibi küstah” (“*so malapert as a splenetic religion*”) değilse bile, hayatı zehir eden dinsizlik de aynı derecede inatçıdır.

Aynı zamanda Bacon, alıntıladığımız nükteli sözü kâğıda döktüğü zaman, felsefenin derinliklerinin insanlara hatırlattığı Tanrı'nın, onları dine yabancılaştıran sığ bir felsefeden hayli farklı olduğunu eklemeyi unutmuştur. Hakikaten de olunmuş bir algı, zamanın akışının gelenek ve tutkunun hep beraber her işe bulaştığı çamurlu sularına kapılıp gidenler için daha iyi kavramlar üretmeseydi, çok yazık olurdu. Geleneksel kavramlar, uygun olduklarında, şair tarafından kullanılabilir, ancak ahlak kuramcısı bu kavramları arındırmalı, filozof ise çözüdüremelidir. Hayatlarını kutsayanlar için son derece değerli olan ve o dini tanıyan toplum için gayet gerekli bir işlevi yerine getiren her bir din, mecburen diğer dinlerle uyumsuzluk gösterir ve muhtemelen kendisi ile çelişir. Bilim dalları mecburen işbirliği yaparlar, ancak diller gibi dinler de ister istemez rakiptirler. Bir insanın hangi dine mensup olacağı, en az hangi dili konuşacağı kadar tarihsel bir tesadüftür. Bir seçenek sunulan nadir zamanlarda, insan biraz zorlukla da olsa bir tercih yapabilir; ancak o zaman dahi sadece, ken-

² Richard Hooker (1554-1600), farklı bir Anglikan teolojisi yaratan ve şiir ve felsefe konusunda usta İngiliz teolog. (Çev.)

DİZİN

A

açık yüreklilik 231
adalet 94; ~ hissi 231
adaletsizlik 38, 176
Aziz Agnes 80
ahlak 16, 37, 63, 67, 73, 72, 82, 89,
94, 109, 122, 186, 192, 200, 219,
224, 225, 226, 227, 229, 230, 231,
232, 235, 242, 246, 254, 256, 257,
259, 260, 262, 269; ~ felsefesi 94; ~
kuramı 95
ahlaki: ~ ıstıraplar 207; ~ zorunluluk
166; ~ bütünlük 246; ~ değerler 262;
~ dünya 242; ~ hayat 233; ~ kriz 186;
~ olgular 226; ~ özgürlük 153; ~ vic-
dan 15; ~ yaşantı 71; ~ zorunluluk 87
ahlaklılık 217, 221
ahlaksal: ~ varlıklar 156; ~ vicdan(lar)
19, 38, 179
ahlaksızlık 47, 68, 86, 197
aile 80, 97, 188, 215, 225; ~ sevgisi 97
akıl 15, 16, 18, 19, 20, 22, 25, 26, 29,
42, 46, 54, 61, 71, 85, 90, 91, 95,
107, 118, 128, 184, 223, 224, 225,
227, 228, 235, 236, 237, 242, 243,
257, 258, 267; ~ın yenilgisi 46
akılcı hayat 25, 42, 55
akılcılık 22, 83, 118, 121, 175, 216,
251, 252, 256
akıldışılık 16
algı 27, 63, 120, 122, 146, 164
alışkanlık 61
Alman felsefesi 84
amaçsız rüya 55
ani delilik 124
anlama yetisi 60
anlık: ~ enerjiler 61; ~ yanılsama 69
antropoloji 15
aristokrasi 248
Aristoteles 161, 162
Arşimet 101
arzu(lar) 28, 39, 203, 207, 214, 219,

227, 228, 229, 234, 242; ~ nesnesi 53;
~nun dini 204
astronomi 182, 216
aşk 24, 36, 53, 54, 56, 57, 58, 79, 110,
114, 129, 132, 174, 181, 186, 215,
219, 234, 245; ~ın tutkusu 21
ateizmler 62
Aziz Augustinus 75

B

Bacon 62, 63, 159
bağnazlık 176
batıl: ~ inanç 80, 82, 91, 119, 176, 185,
230, 249; ~ inanç terörü 88; ~ korku-
lar 96
beden(ler) 20, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 56,
92, 102, 107, 109, 110, 141, 162, 238
bedensel hisler 32
belirsiz gelenekler 130
ben deneyimi 32
bencillik yanılsaması 97
benlik 32, 33
benlikçilik 32, 165
beyinsel süreçler 28
bilginin özdeşliği 47
bilim 18, 19, 44, 45, 46, 47, 63, 65,
77, 84, 101, 110, 111, 112, 117, 120,
136, 138, 152, 154, 162, 169, 171,
180, 185, 192, 193, 197, 202, 211,
216, 243, 248, 249, 257
bilinç 18, 19, 23, 26, 27, 28, 37, 40,
41, 49, 50, 85, 90, 91, 112, 162, 166,
118, 173, 177, 178, 211, 215, 224,
253, 259, 263; ~in tözü 23
bilinçli: ~ olma 18; ~ varoluş 90
bilinçlilik 27
bilinçsiz güçler 19
bilinemezlik 165

C

cesaret 37, 86, 106, 139, 143, 153, 157,
162, 203, 241

cinsiyet 52, 246
çoşkunluk 203, 248

Ç

çıkarmasal düşünce 45

D

Dante 107, 109, 153, 154, 185, 186, 189, 190, 191, 213, 214
delilik 19, 22, 56, 67, 91, 156, 202, 242
demokrasi 248
Demokritos 206, 207, 215, 216, 270
deney 20, 88, 91, 92, 143, 230, 235, 246, 249
deneyim(ler) 28, 41, 170
dış: ~ algılar 161; ~ dünya 160
dışsal: ~ hayat 153; ~ izlenimler 28
diğerkâmlık 225
diktatörlük 240
dil 48, 63, 71, 78, 93, 129, 140, 141, 160, 245, 255; ~ teorisi 140
din(ler) 13, 22, 27, 38, 44, 57, 63, 68, 76, 78, 81, 83, 87, 104, 108, 111, 112, 113, 117, 153, 154, 167, 186, 187, 190, 201, 202, 211, 217, 220, 221, 224, 233, 237, 245, 248, 254, 261, 264
dindar paganizm 78
dinî: ~ doktrinler 91, 111; ~ semboller 111; ~ yanlışsamarlar 112
dinsel kısıtlamalar 95
disiplin 78, 105, 112, 153, 173, 186, 258, 259; ~ ereği 105
dogma 84
doğa 20, 25, 26, 27, 41, 43, 44, 55, 69, 72, 73, 74, 84, 85, 98, 143, 154, 156, 159, 160, 162, 163, 167, 174, 179, 186, 191, 195, 197, 202, 203, 207, 208, 221, 246, 250, 253, 265, 268, 269, 270; ~ teorisi 42; ~nın ruhu 97
doğal: ~ bilimler 91, 155; ~ din 57; ~ hisler 65; ~ olgular 69; ~ seçim 244; ~ talepler 233
doğüstü: ~ ahlak kuramı 254; ~ inanç 106; ~ sistem 108
Doğulu imgelem 106
duygu(lar) 20, 25, 30, 33, 39, 40, 48, 51, 101, 125, 127, 132, 134, 135, 146, 147, 182, 191, 199, 220, 235, 266
duygusal: ~ çeşitlilik 134; ~ içgörüler 13; ~ umutlar 96
duyuların değerleri 233

duyumculuk 151

duyumsama 127

duyusal: ~ eğitim 20; ~ iyimlerlik 210; ~ özellikler 145; ~ soyutlama 119
dünyevi: ~ akıl 189; ~ bağlar 82; ~ hâl 56; ~ hayat 92, 251; ~ istekler 37; ~ mutluluk 84; ~ mülkler 95
dünyevilik 107, 108
dürtü 20, 136, 170, 198, 213, 224, 228
düşünsel: ~ kahramanlık 50; ~ semboller 27, 44

E

ebedî: ~ hayat 95; ~ yargı 72; ~ dürtü 137; ~ erdemler 193
edebiyat 13, 137, 152, 184, 186
eğitim 20, 159, 237, 245, 258, 260
eklektik Hristiyan felsefesi 72
empirik analogi 27
empresyonist duruşlar 177
entelektüel: ~ dünya 106; ~ hayat 52; ~ yabancılaşma 52
Epikuros 110, 269, 270
Epikurosuçu hayat 110
erdem 37, 47, 53, 94, 95, 217, 241, 248, 249, 250, 260
eril ruh 52
erkekliğin ilkel içgüdü 179
Eskiçağ felsefesi 171
estetik 123, 125; ~ zevkler 188, 261
estetizm 151
evren 74, 96, 97, 165
evrensel: ~ mutluluk 177; ~ değerler 58; ~ ihmal 144; ~ mutasyon 102; ~ sanatlar 52
evrim 158, 181
eylemsizlik 238

F

fakirlik 70, 82
felsefe 32, 40, 45, 62, 63, 70, 76, 78, 89, 100, 108, 110, 118, 127, 148, 151, 163, 173, 177, 199, 210, 212, 250, 256, 257, 268
fikir birliği 48
fikri mülkiyet 51
fiziksel: ~ dünya 214; ~ varoluş 234

G

geçmişin sanatı 153
gelenekler 180
geleneksel törellik 217

genel felsefe 118
gerçeklik tasarımı 60
gnomik bilgelik 217
Goethe 157, 193
görelî erdemler 224
gündelik değişiklikler 41
günlük dualar 79
güven 48, 50, 51, 53, 114, 157, 168
güvenlik 249, 259
güzel sanatlar 140
güzellik 14, 56, 67, 68, 76, 115, 119,
121, 123, 124, 137, 144, 147, 182,
185, 189, 194, 208, 223, 259, 264,
268

H

hafıza 98
halkın hisleri 38
hayalgücü 32, 33, 43, 53, 112, 113,
150, 197
hayali: ~ akım 34; ~ düzen 112; ~ dün-
yalar 123; ~ prensip 97
hayatın duygulanımı 98
hayırseverlik 83
hayvan: ~ algıları 99; ~ bedenleri 23
hayvansal içgüdü(ler) 16, 28
Hedonizm 269
Hezekiel 93
hiciv 48
hiçlik 20, 252
Homeros 38, 69, 104, 152, 182, 185,
186, 190, 222
Horace 36, 99
Hristiyan: ~ felsefesi 72; ~ imgelemi 72;
~ kültü 78
Hristiyanlık 78, 82, 106, 107, 108, 199,
203, 250, 251, 253, 262
Hume 50, 163

İ

içgüdü(ler) 17, 19, 22, 28, 54, 95, 142,
173, 182, 188, 226, 240, 242, 256,
262
içgüdüsel: ~ ahlak 223, 224; ~ hareket-
ler 113; ~ mutluluk 265
içsel hayat 153; ~ın iyiliği 153
ideal: ~ bağıntılılık 134; ~ ölümsüzlük
59; ~ duygu 101; ~ ölümsüzlük 99; ~i
temsil etme 58
idealizm 212
idealleştirme 48, 186, 212

ideallik 46, 56
ilahi hayat 69
ilkel: ~ hayat 57; ~ zihinler 138
imaj 39
imge(ler) 20, 21, 37, 142, 146, 147,
155, 160, 233
imgelem(ler) 15, 25, 38, 45, 60, 70, 71,
86, 99, 105, 115, 121, 126, 185, 189,
190, 216, 220, 228, 229, 234, 255,
258, 261, 266
inanç 46, 68, 107, 170
insan: ~ alışkanlıkları 15; ~ bilinci 37;
~ doğası 41, 112, 124, 173, 180, 203,
227; ~ tecrübesi 65; ~ zihni 50, 59, 76;
~ın tutkuları 15
insani: ~ dostluk 50; ~ güdüler 112
irade 17, 101, 173, 180, 192, 197, 217,
236, 252, 253; ~ disiplini 98; ~nin
otonomisi 109

K

kadim yanılısamarlar 187
Kant 160, 162, 163, 165, 166, 167,
168, 169, 170, 193
kartezyen ekol 29
kategorik buyruk 166
kayı 13, 51
kehanet içgüdüleri 52
kilise dogmaları 62
kişisel: ~ bilinçler 67; ~ inançlar 165; ~
tutku 106
kozmik: ~ dindarlık 87; ~ dini değer 81;
~ uyum 259
kozmopolitik 243
Kronos 77
kudret 30, 68, 69
kumarbaz içgüdüleri 241
kurum ideali 225
kutsal tarih 72
kutsallık 55, 58, 83, 245
kültürleşme 90

L

Latin geleneği 14
Leibniz 165, 168
Leonardo 37
Leopardi 157
Lukretius 96, 97, 110, 152, 269
Luther 198

M

maddi: ~ akış 21; ~ dünya 172
 makul bulma dürtüsü 20
 manevi: ~ çıkarlar 57; ~ değer 135
 maneviyat 89, 90
 mantık 26, 45, 48, 54, 61, 89, 96, 113,
 160, 161, 168, 171, 174, 185, 232,
 254
 mantıksal: ~ evrenseller 56; ~ kurgu 160
 matematik 65
 materyalizm 206, 208, 215, 268
 mekân 79, 163, 267
 mekanik felsefe 209
 metafizik 24, 72, 78, 126, 161, 162,
 175, 210, 215
 metafiziksel ayırmsama 114
 militarizm 239
 mitler 66
 mitoloji 32, 47, 112, 169
 mizaç 14, 179
 Montaigne 173
 mutlak çaresizlik 23
 mutlak: ~ egotizm 84; ~ güç 31; ~ güzel-
 lik 194; ~ kudret 68; ~ özgürlük 23; ~
 zorunluluk 166
 mutlu olma becerisi 261
 mutluluk 56, 68, 71, 72, 93, 99, 115,
 126, 149, 159, 171, 180, 188, 189,
 191, 200, 214, 227, 229, 230, 231,
 234, 243, 245, 251, 259, 260, 261,
 264, 268
 mükemmellik 26, 87, 120, 181, 186,
 263, 264, 266, 268
 mütevazı sanat 202
 müzik 44, 128, 129, 132, 133, 134,
 135, 206

N

natüralizm 113
 nazım sanatı 149
 nedensellik ilişkisi 29
 nesnelleştirilmiş retorik 104
 Nietzsche 197, 198, 199, 270

O

olgu 29, 59, 114, 166
 organizma ilişkileri 30
 Ortaçağ: ~ felsefesi 171; ~ gösterileri
 186
 Ortodoks bilgeliği 202, 203

ölüm 57, 75, 92, 94, 95, 98, 99, 101,
 102, 103, 104, 126, 169, 209, 245,
 258, 269; ~ korkusu 109; ~ sonrası
 deneyim 94
 ölümlülük 104
 öz bilinçlilik 32, 172
 özgür irade 168
 özgürlük 23, 73, 153, 169, 181, 214,
 237, 249
 öznelcilik 165, 166

P

pagan 70, 78, 80, 82, 107, 108
 Aziz Paul 70, 211
 Pindaros 34, 37
 Platon 56, 59, 69, 71, 113, 114, 115,
 116, 143, 144, 154, 163, 191, 200,
 236
 Platoncu felsefe 72
 Platonik sevgi 113
 popüler: ~ imgelem 261; ~ paganizm 79
 post-rasyonalist ahlak kuramı sistemleri
 254
 pozitivist eleştiri okulu 112
 Prometheus 37
 protoplazma 183
 psikoloji 91, 158, 162, 175, 229
 psikolojik yanıltmaca 166
 psişik: ~ güç 87; ~ olaylar 29
 putperestlik 70, 87, 187

R

Raphael 158
 rasyonel ahlak 225, 226
 reddetme dürtüsü 20
 resmî: ~ ayın 79; ~ buluşlar 165
 La Rochefoucauld 33
 romantizm 191, 194, 199, 200, 203
 Rousseau 50, 198
 Rönesans 108, 109, 158
 ruh(lar) 30, 35, 37, 45, 49, 52, 53,
 55, 56, 67, 72, 75, 82, 88, 92, 111,
 115, 134, 135, 145, 146, 149, 183,
 192, 204, 212, 224, 231, 233, 236,
 247, 249, 251, 252, 258, 266, 268; ~
 hâl(ler)i 35, 49, 53, 82, 135, 231, 247;
 ~ın fiziksel temeli 92; ~un gelişmesi 94
 ruhani milliyetler 64
 rüya 45, 55, 155

S

Ö

- saçmalık 142, 164
saf: ~ ışığın hissi 101; ~ müzik 131; ~ sanat 131
sağduyu 174
sanat 75, 102, 112, 118, 119, 141; ~ dünyası 44; ~ın sonsuzluğu 263
Schopenhauer 128, 201
seks 52, 97
sembol(ler) 43, 44, 48, 50, 67, 73, 91, 159, 199, 252
sembolizm(ler) 18, 255
sembolleştirme 150
sempati 53, 86, 148, 193, 207, 224
sentez 60, 224
sersemlik 53, 191
sevgi 56, 58, 70, 97, 109, 113, 114, 115, 127, 142, 208, 246, 264
Shaftesbury 166
Shakespeare 152, 158, 185
Shelley 157
siyaset sanatı 237
skolastik disiplin 78
Smith, Adam 166
Sokrates 47, 202
sonsuzluk görüntüsü 103
sosyal: ~ bağlar 67; ~ çağrışım 32; ~ düzen 249; ~ hayat 84, 212; ~ ilişkiler 32; ~ karakter 33
soyut güdü 137
soyutlama 60, 146, 154
spekülatif düşünce 175
Spinoza 97, 103, 269
- Ş
şekillendirici içgüdüler 41
şiddet 40, 120, 197
- T
taklit 48, 68, 71, 244, 266
Tanrı(lar): ~ fikri 65; ~ korkusu 166; ~ın dili 124; ~nın hikmeti 23; ~nın varoluşu 105
tanrısal: ~ konumlar 202; ~ varlık tasviri 68
tarih 18, 44, 65, 72, 76, 105, 152, 201, 202, 206, 211, 238, 266; ~in gerçekleri 112
tasavvuf 47
temsil 24, 27, 31, 32, 38, 39, 44, 46, 50, 56, 58, 69, 93, 132, 137, 179, 217, 221, 225, 226, 235, 243, 244, 245, 249, 256, 265
teoloji 71, 108, 182, 267
toplumsal bağlılık zorunluluğu 122
totoloji 164
transandantal: ~ düşünce 46; ~ yöntem 171
transandantalizm 171
- U
utanç 19
uygarlık 17
- Ü
üstü örtülü içgüdüler 19
- V
Aziz Valentin 80
var olma hâlleri 17
varlıklar dünyası 212
varoluş süresi 98
Virgil 34, 154
Virgin 35
- Y
yabancılaşma 51
yanılsama sanatı 164, 195
yanıltıcı umut 200
yansıtıcı çözümleme 160
yeniden oluşturma 60
yönetme arzusu 32
Yunan: ~ aristokrasileri 241; ~ dini 104
yurttaşlık gelenekleri 126
yüzergezer ölümlü karakterler 31
- Z
zaman 163
zekilik 51
zihin 26, 39, 42, 44, 45, 48, 50, 60, 67, 82, 101, 103, 112, 121, 126, 127, 139, 141, 157, 176, 179, 183, 228, 234, 265; ~in sessizliği 91
zihinsel: ~ beceriler 205; ~ varoluş 29; ~ zevkler 99
zorunlu ahlaki kurallar 37